

Gauta 2010 08 02
Prano Dovydaičio premijai

GINTAUTAS VYŠNIAUSKAS

Klaipėdos universitetas

PENKTASIS DIEVO BUVIMO ĮRODYMAS IR JO KRITIKA

The Fifth Proof God's existence and Its Critique

SUMMARY

This article concentrates on the fifth way of proving God's existence as it is represented by famous contemporary British atheist Richard Dawkins in his bestseller *The God Delusion*, and by David Hume in his *Dialogues Concerning Natural Religion* and by William Paley in his *Natural Theology*. My purpose is to compare the formulations of the fifth way found in those books with the ones found in *Summa Theologiae* and *Summa contra gentiles* of Thomas Aquinas. The comparison entails the conclusion that Dawkins misinterprets Aquinas' proof by calling it the *argument from design*; for, strictly speaking, Aquinas' proof concerns the existence of the Governor alone. The source of the misinterpretation is the faulty tradition of identifying Aquinas' fifth proof with argument from design in modern philosophy. To call Aquinas' fifth way the argument from design makes a medieval Christian theist to think as modern deist.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas penktajam Dievo buvimo įrodymui: jo formuluotėms pagarsėjusio britų ateisto Richardo Dawkinso bestseleryje *Dievo iliuzija*, Davido Hume'o *Dialoguose apie prigimtinę religiją* ir Williama Paley *Prigimtiniėje teologijoje* bei jų palyginimui su Tomo Akviniečio argumentais, išdėstytais *Teologijos sumoje* ir *Sumoje prieš pagonis*. Palyginimas rodo, kad Dawkinsas klysta penktąjį Akviniečio įrodymą vadindamas konstrukcijos argumentu (*argument from design*), nes abiejų akvinietiškojo įrodymo formuluočių analizė rodo, kad jos gali pretenduoti ne į pasaulio konstruktoriaus, o tik į pasaulio valdytojo buvimą. Dawkinso klaidą lemia ydinga tradicija penktąjį Akviniečio įrodymą tapatinti su konstrukcijos argumentu – naujųjų laikų produktu. Akviniečio Dievas yra ne Konstruktorius (Demiurgas), o Kūrėjas ypatinga tomistiška prasme. Todėl penktąjį jo įrodymo būdą vadinti konstrukcijos argumentu – tai viduramžių teistui neučia priskirti naujųjų laikų deisto mąstyseną.

RAKTAŽODŽIAI: konstrukcijos argumentas, analogija, proporcingumas, Akvinietis, Hume'as, Dawkinsas.

KEY WORDS: argument from design, analogy, proportionality, Aquinas, Hume, Dawkins.

IVADAS

Šiuo straipsniu baigiamas ciklas, skirtas paviršutiniškam penkių Angeliškojo Bažnyčios Daktaro Tomo Akviniečio Dievo buvimo įrodymų apmąstymui. Sakau „paviršutiniškam“, nes gilų jų apmąstymą atliko XVIII a. filosofai Davidas Hume'as ir Immanuelis Kantas. Be to,

rinka, pelnas ir stresas mums neleidžia giliau susimąstyti. Vien tik pelnas valdo mus: nusipelnčiusius – savas, lūzerius (iš angl. *loser* – nevykėlis) – svetimas. Dievo buvimas rūpi nebent tik tiems, kurie iš jo pelnosi: religinėms institucijoms, politikams ir ateistams.

„NEPANEIGIAMAS“ ARGUMENTAS

Ankstesniajame straipsnyje minėjau britų biologą Richardą Dawkinsą¹, kuris daro pelną (populiarumą) iš visų penkių Akviniečio Dievo buvimo įrodymo būdų, ypač iš penktojo, nes būtent jis trumpam sutvirtino vaikystėje sušlubavusį devynmečio anglikono Richardo religingumą. Tačiau paauglystėje Richardas vis dėlto pakeitė tikėjimą: iš anglikono tapo darvinistu, kai įsitikino, kad Darvino evoliucijos teorija gyvąją gamtą paaiškina daug įtikinamiau negu krikščioniškasis kreacionizmas. Nors Dawkinsas niekada negyveno Sovietų Sąjungoje, brandžiame amžiuje įsirašė į *kovingų ateistų* gretas ir dėl savo kovingumo buvo pramintas Darvino buldogu. 2006 m. jis išleido knygą *Dievo iliuzija* (*The God Delusion*), tapusią tarptautiniu bestseleriu: iki 2007 m. buvo parduota

du milijonai egzempliorių. Juose Angeliškojo Daktaro Dievo buvimo įrodymai apibūdinami šitaip: „XIII amžiuje Tomo Akviniečio pateikti penki „įrodymai“ nieko neįrodo... Pirmieji trys yra skirtingos to paties dalyko išraiškos, todėl gali būti nagrinėjami kartu.“² Kaip ironiškai Dawkinsas atsiliepia apie ketvirtąjį įrodymą, jau rašiau.³ O štai apie penktąjį, kurį vadina „konstrukcijos argumentu“ (*argument from design*), prabyla kur kas pagarbiau: „Konstrukcijos argumentas yra vienintelis mūsų laikais vis dar reguliariai vartojamas argumentas, kuris daugumai atrodo kaip galutinis ir nepaneigiamas.“⁴ Išsamiau jis nagrinėjamas ketvirtame *Dievo iliuzijos* skyriuje skambiu pavadinimu *Kodėl beveik tikra, kad Dievo nėra* (*Why there almost certainly is no God*).⁵

SKIRTINGOS FORMULUOTĖS

Konstrukcijos argumentą Dawkinsas formuluoja šitaip:

„*Teleologinis argumentas*, arba *konstrukcijos argumentas*. Pasaulio daiktai, ypač gyvi daiktai, atrodo taip, tarsi jie būtų sukonstruoti. Visa, kas mums pažįstama, neatrodo

sukonstruota, jeigu nėra sukonstruota. Todėl turi būti konstruktorius, ir jį mes vadiname Dievu. Akvinietis pasinaudojo į taikinį skriejančios strėlės analogija, tačiau moderni, išilumą reaguojanti priešlėktuvinė raketa jo tikslams būtų geriau tikusi.“⁶

Šioje formuluotėje juntama ironija Hume'o, kuris *Dialogų apie prigimtinę religiją*⁷ pabaigoje Filono (*Philo*) lūpomis skelbia, kad visa prigimtine teologija tampa viename trumpame miglotos prasmės teiginyje, jog *visatos tvarkos priežastis yra kažkuo šiek tiek panaši į žmogaus protą*.⁸ Tai yra visa, kas liko iš *Dialogų* pradžioje Filono oponento Kleanto (*Cleanthes*) lūpomis išsakytos išsamesnės to paties argumento formuluotės:

„Apsidairyk, pažvelk į tave supantį pasaulį: kontempliuok jo visumą ir kiekvieną dalį: tada suprasi, kad jis yra ne kas nors kita, o didžiulė mašina, suskirstyta į begalę mažesnių mašinų, kurios savo ruožtu irgi yra skirstomos iki tokio lygmens, už kurio žmogaus julsės ir gebėjimai nebegalį prasiskverbti ir paaiškinti. Visos šios įvairios mašinos, ir net pačios mažiausios jų dalys, viena su kita yra suderintos su tokiu kruopštumu, kuris sužavi kiekvieną, nors kartą jas kontempliavusį žmogų. Visoje gamtoje matomas nuostabus priemonių ir tikslų suderinimas yra labai panašus, nors labai pranokstantis, į žmogaus išmonę, į žmogaus konstrukcinį darbą, mąstymą, išmintį ir sumanumą. O kadangi padariniai vieni į kitus yra panašūs, tai remdamiesi visomis analoginio mąstymo taisyklėmis mes esame priversti daryti išvadą, jog ir priežastys yra panašios; ir kad Gamtos Kūrėjas yra šiek tiek panašus į žmogaus protą, nors ir turintis daug didesnius gebėjimus, atitinkančius jo atlikto darbo didybę. Šiuo, ir tik šiuo argumentu *a posteriori* mes iš karto įrodome Dievybės egzistavimą ir jos panašumą į žmogaus protą bei sumanumą.“⁹

Atsiliepdamas į šią oponento gražbylystę Filonas nurodo, kad ji pagrįsta analogija, o tai dar ne įrodymas, o tik hipotezė. Be to, pateiktos analogijos išvada –

mažai tikėtina, nes Dievas ir žmogus pernelyg skirtingos esybės. Ši kritika nėra Filono (t.y. Hume'o) sumanyta naujovė. Ji sena kaip pati filosofija. VI a. pr. Kr. gyvenęs Anaksimandro mokinys Ksenofanas antropomorfizmui paskelbė karą teigdamas, kad *Dievas nei mintimi, nei kūnu nėra panašus į žmones*. Vėliau Dievo kūniškumą beveik paneigusi krikščionybė dar labiau susilpnino tos analogijos galią. Iškilusią problemą Tomas Akvinitis išreiškia *Teologijos sumos* pirmosios dalies antrojo klausimo antrajame artikle pavadinimu *Ar Dievo buvimas įrodomas kaip proporcingumo problema*: vienintelis būdas Dievo buvimui įrodyti – pasiremti jo padariniais, tačiau padariniai jam *neproporcingi*, nes baigtiniai ir laikini, o jis – begalinis ir amžinas; kadangi priežasties buvimą galima įrodyti tik remiantis jai *proporcingais* padariniais, tai Dievo buvimas – neįrodomas.¹⁰ Neįrodomumas išvedamas iš prielaidos, kad priežasties buvimą rodo tik jai proporcingi padariniai. Akvinitis mėgina tą prielaidą paneigti teiginiu, kad neproporcingas padarinys ne tik įrodo priežasties buvimą, bet ir leidžia pažinti jos esmę, bet tik netobulai. Jis rašo:

„Į trečiąjį atsakyтина, jog remiantis priežastčiai neproporcingais padariniais priežasties negalima pažinti tobulai, tačiau remiantis kiekvienu padariniu mes galime aiškiai įrodyti priežasties buvimą, kaip pasakyta pagrindinėje artikulo dalyje. Todėl remdamiesi Dievo padariniais galime įrodyti, kad Dievas yra, nors jais remdamiesi negalime tobulai pažinti jo esmės.“¹¹

Sakau „Akvinitis mėgina“, nes įdėmiau skaitant minėtą artikulo dalį ma-

tyti, kad priežasties buvimą vis dėlto liudija tik jai proporcingi padariniai. Skaitome:

„Atsakau, kad įrodymas yra dvejopas. Vienas – priežastimi, todėl vadinamas *propter quid*, ir remiasi tuo, kas be išlygų pirma. Kitas – padariniu, todėl vadinamas įrodymu *quia*, ir remiasi tuo, kas yra pirmesnis mums: mat jei koks nors padarinys mums yra akivaizdesnis už savo priežastį, tai iš padarinio siekiame pažinti priežastį.“¹²

Čia aiškiai kalbama apie tą atvejį, kai padarinys yra *akivaizdesnis* už priežastį. Bet tai reiškia, kad ir priežastis yra matoma (patiriama), nors ne taip aiškiai, ne taip akivaizdžiai. Vadinasi, padarinį ir priežastį sieja pažįstančiojo subjekto patirtis; vadinasi, pažinimo subjektui (padariniui) priežastis *proportingia*.

Toliau Akvinietis rašo:

„Remiantis bet kuriais padariniais galima įrodyti tikrosios jų priežasties buvimą

(jeigu jos padariniai mums geriau pažįstami): kadangi padariniai priklauso nuo priežasties, tai pripažinus padarinių buvimą būtina pripažinti pirmesnę jų priežasties buvimą.“¹³

Intarpas skliausteliuose, ypač žodžiai *geriau pažįstami* mums dar kartą primena, jog kalbama apie priežasčiai *proportingus* padarinius, o priežasties pirmumą pabrėžianti antroji sudėtinio sakinio dalis parengia sklandų perėjimą prie Dievo kaip absoliučiai pirmos priežasties ir bendros viso artikulo išvados: „Todėl Dievo buvimas, kadangi jis nėra mums tiesiogiai žinomas, įrodomas remiantis mums žinomais padariniais.“¹⁴ Loginis išvados teisėtumas abejotinas, nes ji suponuoja, kad begalinė pirmoji priežastis (Dievas) yra *proportinga* baigtiniam padariniui (pasauliui). Bet tokiu atveju ji negalėtų būti begalinė. Be to, ji turėtų būti bent jau minimaliai empiriškai patiriama, ant- raip jos pažinimas nebūtų galimas.

ĮRODYMO PROPTER QUIA DEFEKTAS

Tačiau ji negali būti patiriama, nes yra nemateriali, o tai, kas nematerialu, juslėmis nesuvokiama. Vadinasi, žmogaus protui Dievas visiškai neprieinamas, nes, pasak epistemologinio principo, kurį Akvinietis pripažino, prote yra vien tai, kas prieš tai pabuvojo juslėse. Dar savo bakalauro darbe *Petro Lombardo sentencijų komentarai* Akvinietis pripažįsta, kad tarp begalybės ir baigtinybės, tarp Dievo ir kūrinio proporcijos nėra, kad absoliučios Dievo begalybės kūrinio protas negali suprasti (*comprehendere*), bet gali prie jos tik prisiliesti (*attingere*).¹⁵ Bet ką tai reiškia „prisiliesti“? Kuo prisiliesti? Kaip

prisiliesti? Atsakymų į šiuos konkrečius klausimus Angeliškasis Daktaras neduoda. Jis, pasak Jacqueso Maritaino, „slepiasi šviesoje ir niekada iš karto neišsako visos savo minties“¹⁶. Neišsako ir *Teologijos sumoje* pateiktoje penktojo Dievo buvimą įrodymo formuluočioje, kurioje kaip niekur kitur atsiskleidžia įrodymo *per quia* defektas:

„Penktasis [Dievo buvimą įrodymo] būdas gaunamas iš daiktų valdymo. Juk matome, jog kai kurie žinojimo [galios] neturintys [objektai], būtent gamtos kūnai, veikia dėl tikslo, kas matyti iš to, jog visada arba dažniausiai jie veikia tuo pačiu būdu, kad

pasiektų tai, kas geriausia; todėl akivaizdu, kad ne atsitiktinai, bet žinojimo dėka pasiekia tikslą. Tačiau tie, kurie žinojimo neturi, tikslo nesiekia, nebent juos nukreiptų kas nors žinantis ir suprantantis, kaip strėlę šaulys. Vadinasi, yra kas nors žinantis, kuris visus gamtos daiktus nukreipia į tikslą, ir jį vadiname Dievu.“¹⁷

Čia autorius apsiriboja neišmanių gamtos kūnų valdymu ir net neužsimeina apie pasaulį kaip apie visumą. Kadangi tikslingumas yra šio įrodymo šerdis, tai jį galima vadinti *teleologiniu*, bet negalima vadinti *konstrukcijos*, arba dizaino, argumentu, nes jis įrodo nesąmoningų gamtos kūnų valdytojo, o ne konstruktoriaus buvimą: juk visiškai nebūtinai, kad valdytojas ir konstruktorius būtų tas pats asmuo, kaip nebūtinai, kad strėlę į taikinį paleidęs šaulys būtų ginklininkas arba automobilio vairuotojas – vairuojamo automobilio konstruktorius. Bandant šio keblumo išvengti, būtų galima penktąjį įrodymą susieti su antruoju ir teigti, kad pirmoji veikiančioji priežastis, t.y. Dievas-Konstruktorius, ir pirmoji gamtos tikslingumo priežastis, t.y. Dievas-Valdytojas, yra tas pats asmuo. Tačiau tokia sąsaja būtų savavališka, niekuo nepagrįsta.

Fizikos ir biologijos dėsnių atradimas gamtos kūnų valdymą „automatizuoja“ ir penktojo Dievo buvimo įrodymo svorį, kaip jis suformuluotas *Teologijos sumo-*

je, dar labiau susilpnina. Tačiau tai nėra vienintelė Akviniečio pateikta formuluo-tė. *Sumoje prieš pagonis* jis rašo:

„Prie tos pačios išvados veda ir daiktų valdymu pagrįstas Damaskiečio argumen-tas, apie kurį *Fizikos* antroje knygoje užsi-mena Komentatorius. Jis yra toks. Neįma-noma, kad įvairūs ir skirtingi [daiktai] visada arba dažniausiai paklustų vienai tvarkai, nebent kas nors juos valdytų, vi-siems kartu ir kiekvienam atskirai paskir-damas siekti tam tikro tikslo. Tačiau pa-saulyje matome, kad skirtingos prigimties daiktai vienai tvarkai paklūsta ne retai ir atsitiktinai, o visada arba dažniausiai. Va-dinasi, turi būti kas nors, kurio apvaizda valdo pasaulį. Ir jį vadiname Dievu.“¹⁸

Ši formuluo-tė daug turtingesnė už pirmąją. Joje nurodomas įrodymo auto-rius ir arabiškasis jo komentatorius, kal-bama apie *vieną tvarką*, kuriai visi daiktai paklūsta, užsimenama apie Dievo apvaizdos valdomą pasaulį. Vis dėlto net ir ji neduoda pagrindo pasaulio tvark-darį tapatinti su pasaulio konstruktoriu-mi. Todėl Tomo Akviniečio įrodymui tiktų pavadinimas – valdymo argumen-tas (*argument from governance*), bet ne konstrukcijos argumentas (*argument from design*). Vadinasi, filosofinėje literatūroje įsigalėjęs įprotis penktąjį Akviniečio įro-dymą vadinti *argument from design* yra klaidinantis, nes suponuoja tai, ko jo žo-dinėje jo formuluo-tėje iš tiesų nėra.

DAWKINSO KLAIDA

Kritikuodamas penktąjį Tomo Akvi-niečio Dievo buvimo įrodymą, kovinga-sis ateistas Richardas Dawkinsas žengia neleistiną žingsnį Tomui priskirdamas tai, ko jis nesakė:

„Pasaulio daiktai, ypač gyvi daiktai, at-rodo taip, tarsi jie būtų sukonstruoti. Vi-sa, kas mums pažįstama, neatrodo su-konstruota, jeigu nėra sukonstruota. Todėl turi būti konstruktorius, ir jį mes vadina-me Dievu.“¹⁹

Juk Akvinietis apie konstravimą ir konstruktorių net neužsimena; *Teologijos sumoje* pateiktoje įrodymo formuluotėje kalba tik apie neprotingų daiktų Valdytoją, o *Sumoje prieš pagonis* – apie pasaulio Valdytoją. Kad Akviniečio Dievui konstravimas yra visiškai svetimas, galima įsitikinti perskaičius šiuos Bažnyčios Daktaro žodžius:

„...tai, kas sukuriama,²⁰ nepadaroma judėjimu arba kaita. Juk tai, kas padaroma judėjimu ir kaita, padaroma iš ko nors iš anksto esančio. Būtent taip esti, darant tam tikrus atskirus esinius, bet negali būti tada, kai visuotinė visų esinių priežastis, kuri yra Dievas, daro visą esinį“.²¹

GYVOJO LAIKRODŽIO KONSTRAVIMAS

Penktojo įrodymo formuluotėse Tomas Akvinietis apie gyvas būtybes neužsimena, tačiau jo vartojama žinojimo galios neturinčių gamtos kūnų samprata tas būtybes implikuoja. Tad Dawkinsas Tomui priskiriamame įrodyme į pirmą vietą iškeldamas gyvus daiktus tiesai iš esmės nusižengia. Šis jo žingsnis pateisinamas ir suprantamas. Gyvi organizmai jam ypač rūpi todėl, kad evoliucijos teorija jų tikslingumą (pritaikymą prie kintamų aplinkos sąlygų) paaiškina daug geriau negu kreacionizmas: sudėtingus organizmus „konstruoja“ ne krikščionių Dievas, o natūrali Darwino atranka:

„Evoliucijos procesas kyla tiesiogiai ir automatiškai iš pamatinės gyvosios materijos savybės – savęs kopijavimo, tačiau su atsitikinėmis klaidomis. Savęs kopijavimas veda prie dauginimosi ir konkurencijos; mutacijomis vadinamos savęs kopijavimo klaidos tiesiogiai susijusios

Konstravimu pagal Dievo nustatytą tvarką Akviniečio teorijoje užsiima antrinės priežastys. Tad Konstruktoriumi jo sistemoje galėtų būti nebent Platono Demiurgas, bet ne teistinis krikščionių Dievas. *Konstrukcijos argumentas* – labiau naujųjų laikų negu viduramžių produktas, tiesiogiai susijęs su mechanistiniu pasaulėvaizdžiu ir deizmu. Kritikuojant viduramžių mąstytoją reikėtų į tai atsižvelgti, bet Dawkinsas to nedaro, ir penktajam Akviniečio Dievo įrodymo būdui priskiria tai, ko iš tiesų jame nėra, nors pirmesnius keturis perteikia pakankamai tiksliai.²²

su jų nešiotojų biologiniais pranašumais arba trūkumais, kurie lemia būsimų kartų reprodukciją, kitaip tariant, natūraliąją atranką“.²³

Mes jau įsitikinome, kad apie gyvus organizmus Tomas penktojo įrodymo formuluotėse tiesiogiai neužsimena, o apie *konstravimą* apskritai nekalba, nebent tikslingą valdymą tapatinume su konstravimu. Tačiau toks tapatinimas išgalėjo ne Tomo laikais, o XVII–XVIII a., tokiems mąstytojams kaip Leonardus Lessius, Hugo Grotius, Johnas Ray, Richardas Bentley ir Williamas Derhamas bandant Dievo buvimą pagrįsti XVI–XVII a. fizikos, biologijos, anatomijos ir kitų gamtos mokslų laimėjimais. Tačiau pamaldžių mokslininkų entuziazmą gerokai atvėsinos Hume'o skepticizmas, ypač jo *Dialogai apie prigimtinę religiją*. Manoma, kad Williamas Paley (1743–1805) savo XIX a. itin populiarių ir įta-

kingą traktatą *Prigimtinė teologija, arba Dievybės egzistavimo ir atributų įrodymai* (*Natural Theology: or Evidences of the Existence and Attributes of the Deity*, 1802) parašė kaip atsaką į skeptišką Filono lūpomis Hume'o išsakytą konstrukcijos argumento kritiką.

Laikrodininko argumentu (*Watchmaker argument*) vadinamas Paley įrodymas dažniausiai pateikiamas tokia santrumpa:

„Tarkime, kad eidamas per dykvietę koja užkliudžia akmenį; paklaustas, kaip tas akmuo čia atsirado, galiu atsakyti, kad priešingai, jis ne atsirado, o visada čia gulėjo, ir veikiausiai būtų nelengva parodyti, kad toks atsakymas yra absurdiškas. Bet tarkime, kad dykvietėje radau laikrodį ir man reikia paaiškinti, kaip jis čia atsirado. Vargu ar šiuo atveju galėčiau pasitenkinti pirmuoju atsakymu, kad laik-

rodis visada čia buvo. <...> Norėdami duoti patenkinamą atsakymą privalėtume tarti, kad tam tikru metu, toje ar kitoje vietoje turėjo egzistuoti amatininkas arba amatininkai, kurie [tą laikrodį] suformavo, kurie suprato jo konstrukciją, ir numatė jo paskirtį. <...> Kiekvienas laikrodyje matomas išmonės požymis, kiekviena projektavimo apraiška egzistuoja ir gamtos kūrinuose, bet gamtoje, skirtingai negu laikrodyje, tie dalykai stipriau arba silpniau pasireiškia, ir tokiu laipsniu, kuris pranoksta bet kokius skaičiavimus.“²⁴

Laikrodžio analogija tinka dangaus mechanikai, bet gyvajai Žemės gamtai ji atrodo pernelyg striuka, todėl Paley priverstas savo analoginiam laikrodžiui suteikti gebėjimą daugintis.²⁵ Pats to neujausdamas jis taip pažymi vietą, kurioje jo Dievo buvimo įrodymas 1859 m. bus biologijos mokslo paneigtas.

ŽODIS FILOSOFIJAI

Stipriausią smūgį konstrukcijos argumentui sudavė filosofija. Tai ji padarė 20 metų anksčiau negu Paley išleido savo traktatą ir beveik 100 metų anksčiau negu pasirodė Darwino evoliucijos teorija. Turiu omeny Immanuelio Kanto *Grynojo proto kritiką* (1781), paskelbusią galutinį nuosprendį visiems *spekuliatyviems* bandymams įrodyti Dievo buvimą.²⁶ *Kritikoje* išreikštas Kanto požiūris į konstrukcijos argumentą, kurį jis vadina ne konstrukcijos ir ne teleologiniu argumentu, o *fizioteologiniu įrodymu*, stebina. Mat pirmiausia Kantas jį išaukština kaip patį seniausią, geriausią, labiausiai atitinkantį įprastinį žmogaus protą ir skatinantį gamtos mokslų pažangą,²⁷ to-

liau parodo jo nepakankamumą: jis galėtų įrodyti pasaulio architekto, bet ne pasaulio kūrėjo buvimą;²⁸ galiausiai atskleidžia tame įrodyme glūdinčią dvigubą apgaulę:

„Žengti žingsnį prie absoliutaus totalumo empiriniu keliu visiškai negalima. Betgi jį žengia fizioteologinis įrodymas. Tad kokiomis priemonėmis jis naudojasi, kad peržengtų tokią plačią prarają?

Priėjus susižavėjimą pasaulio kūrėjo didingumu, išmintimi, galia ir t.t. ir kai toliau eiti nebeįstengiama, empiriniais argumentais grindžiamo įrodymo staiga atsisakoma ir pereinama prie pasaulio atsitiktinumo, išvesto pačioje pradžioje iš jo tvarkos ir tikslingumo. Bet nuo šio atsitiktinumo, remiantis vien tik transcen-

dentalinėmis sąvokomis, einama prie to, kas besąlygiškai būtina, egzistavimo ir nuo pirmosios priešasties absoliutaus būtinumo sąvokos – prie visiškai apibrėžtos arba apibrėžiančios jos sąvokos, būtent prie visa apimančio realumo sąvokos. Vadinasi, fizioteologinis įrodymas įstrigo savo kelyje, atsidūręs keblioje padėtyje, staiga peršoko prie kosmologinio įrodymo, o kadangi pastarasis tėra užmaskuotas ontologinis įrodymas, tai fizioteologinis įrodymas savo ketinimą iš tikrųjų įvykdė tik padedamas grynojo proto, nors iš pradžių jis neigė bet kokią savo giminybę su juo ir viską rėmė akivaizdžiais patyrimu pagrįstais argumentais. <...> Tad fizioteologinio įrodymo pagrindą sudaro kosmologinis įrodymas, o pastarojo pagrindą – ontologinis vienintelės pirminės esybės, kaip aukščiausiosios esybės, egzistavimo įrodymas...“.²⁹

Ar Kantas tuo norėjo pasakyti, kad šio įrodymo šalininkai yra sąžinės neturintys melagiai? Anaipso! Juk priešingu atveju jis pats turėtų pasiteisinti dėl ką tik tam įrodymui išsakytų liaupsių. Žvelgiant Kanto akimis, įrodymo šalininkai yra ne apgavikai, o apgaulės, kurią jis vadina *transcendentaline regimybe*, aukos. Juos apgauna jų pačių protas, kuris savo ruožtu, pats apsigauja. *Grynojo proto kritikos* skyriuje *Apie fizioteologinio įrodymo negalimybę* Kantas rašo:

„Čia mes nekibsimė prie natūralaus proto dėl jo samprotavimo, kai jis iš analogijos tarp kai kurių gamtos produktų ir

to, ką sukuria žmogaus mokėjimas, priverčiantis gamtą ir priverčiantis ją veikti ne pagal jos tikslus, bet taikantis prie mūsų tikslų (dėl šių gamtos produktų panašumo į namus, laivus, laikrodžius), daro išvadą, esą toks pat priežastingumas, būtent intelektas ir valia, sudaro gamtos pagrindą, ir kai jis laisvai veikiančios gamtos (kuri pirmiausia daro galimą visą mokėjimą ir galbūt netgi patį protą) vidinę galimybę išveda iš kito, nors ir antžmogiško, mokėjimo; galbūt toks samprotavimo būdas neišlaikytų griežtos transcendentalinės kritikos, tačiau reikia pripažinti, kad jei jau mes turime nurodyti priešastį, tai neturime tikresnio kelio, kaip remtis analogija su panašiais tikslingais kūrniais – vieninteliais, kurių priešastis ir veikimo būdą mes gerai žinome. Protas negalėtų pats pasiteisinti, jei jis nuo jam žinomo priežastingumo panorėtų pereiti prie tamsių ir neįrodomų aiškinimo pagrindų, kurių jis nežino.“³⁰

Todėl visi *aposterioriniai* Dievo buvimo įrodymai yra „ne žmonių, bet paties grynojo proto sofistika, kurios negali nusikratyti netgi protingiausias iš visų žmonių; tiesa, didelėmis pastangomis jis galbūt gali apsisaugoti nuo klaidos, bet niekada negali visiškai išsivaduoti nuo nepaliamajai jį kankinančios ir pajaukiančios regimybės“.³¹ Taigi nedera stebėtis tuo, kad net tie mąstytojai, kurių proto galia apsaugo juos nuo *apriorinio* Dievo buvimo įrodymo apžavų, patenka į *transcendentalinės regimybės* pinkles.

IŠVADA

Apsiribojant penktuoju Tomo Akviničio Dievo buvimo įrodymu, galima drąsiai teigti, kad Angeliškasis Bažnyčios

Daktaras transcendentalinėje regimybėje buvo daug mažiau susipainiojęs negu pamaldieji naujųjų laikų mąstytojai; ma-

žiau, nes jo pateiktos įrodymo formuluo-
tės neleidžia daryti išvados net apie pa-
saulio konstruktoriaus (architekto) buvi-
mą, o tik apie valdytojo buvimą. Todėl
penktąjį įrodymą vadinti konstrukcijos
argumentu (*argument from design*), kaip

tai neretai daroma, yra netikslu. Didžiau-
sio Tomo Akviniečio pasiekimu Dievo
buvimo įrodymų srityje reikėtų laikyti
ontologinio argumento paneigimą, kurį
po 500 metų Kantas tik nuodugniau iš-
plėtojo.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Gintautas Vyšniauskas. Ketvirtasis Dievo bu-
vimo įrodymas, arba kaip iš gramatinės for-
mos padaromas Dievas. // *Logos*, 2010, Nr. 63,
p. 80–87.
- ² Richard Dawkins. *The God Delusion*. – London:
Black Swan, 2007, p. 100. Čia ir toliau mano
vertimas iš anglų kalbos.
- ³ Žr. Gintautas Vyšniauskas. *Ketvirtasis Dievo bu-
vimo įrodymas...*, p. 87.
- ⁴ Ten pat, p. 103.
- ⁵ Ten pat, p. 137–189.
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ Šis veikalas buvo išspausdintas 1779 m, t.y. pra-
ėjus dviem metams po Hume'o mirties. Tačiau
apsišvietusi visuomenė jo turinį jau anksčiau
žinojo iš rankraščių.
- ⁸ Žr. David Hume. Dialogue Concerning Natural
Religion. // *The Empiricists*. – New York: Anchor
Books, 1974, p. 516.
- ⁹ Ten pat, p. 444.
- ¹⁰ Plg. *S. Th.* I, q.2 a.2 arg.3.
- ¹¹ *S. Th.* I, q.2 a.2 ad 3.
- ¹² *S. Th.* I, q.2 a.2 in c.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ *Super Sent.*, lib.1 d.3 q.1 a.3.
- ¹⁶ Žakas Maritenas. Šventas Tomas Akvinietis ir
blogo problema. // *Gėrio kontūrai*. Sud. B. Kuz-
mickas. – Vilnius: Mintis, 1989, p. 358.
- ¹⁷ *S. Th.* I, q.2 a.3.
- ¹⁸ Tomas Akvinietis. *Suma prieš pagonis*, pirmoji
knyga. Iš lotynų kalbos vertė G. Vyšniauskas. –
Vilnius: Logos, 2000.
- ¹⁹ Richard Dawkins. *The God Delusion*, p. 103.
- ²⁰ Pasak Akviniečio, kuria tik Dievas, nes kūrimas
tikraja šio žodžio prasme yra darymas iš nieko;
visi kiti ne kuria, o tik keičia tai, kas jau su-
kurta.
- ²¹ Tomas Akvinietis. *Apie pasaulio sukūrimą ir blo-
gio priežastį*. Iš lotynų kalbos vertė G. Vyšniaus-
kas. – Vilnius: Logos, 2007, p. 63.
- ²² Žr. Richard Dawkins. *The God Delusion*, p. 100–
103.
- ²³ Julian Huxley. *Evolution as Process*. – New York:
Harper and Row, 1953, p. 4.
- ²⁴ William Paley. *Natural Theology: or Evidences of
the Existence and Attributes of the Deity*. 12th edi-
tion. – London: Printed by J. Faulder, 1809,
p. 1–18.
- ²⁵ Ten pat, p. 8.
- ²⁶ Žr. Imanuelis Kantas. *Grynojo proto kritika*. Iš
vokiečių kalbos vertė R. Plečkaitis. – Vilnius:
Mintis, 1982, p. 449–454.
- ²⁷ Ten pat, p. 442.
- ²⁸ Ten pat, p. 444.
- ²⁹ Ten pat, p. 445–447. Ontologinį įrodymą Kantas
vadina svajingu gudragalviavimu, kuris nieko
neįrodo: žr. p. 427.
- ³⁰ Ten pat, p. 444.
- ³¹ Ten pat, p. 291.